

– TANULMÁNYOK –

SZEMPONTOK AZ 1092. ÉVI SZABOLCSI ZSINAT KÁNONJOGTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAIHOZ*

SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem.
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1. Politikai és egyházi háttér

A 11. század alapvető változásokat eredményezett Európában, mind politikai, mind egyházi téren, amelyek a megelőző évszázadokban kialakult kereteken nyugodtak.¹ A bekövetkezett változások lehetővé tették, valamint kölcsönösen segítették az európai államok expanziós törekvéseit,² amelyek eredménye számos harcászati cselekményben, majd – ha nem is kiváltóként, de jelentős befolyásoló tényezőként – a kereszt-hadjáratok megindításában mutatkozott meg.³ A sokoldalú átalakulás az akkori nagyhatalmak politikai megerősödésében is kifejeződött, amely több összeütközéshez vezetett a lelki hatalom legfőbb vezetőjével, a pápasággal.⁴ Az ellentét már II. Sándor pápa (1061–1073) alatt érezhető volt,⁵ de a valódi erős konfliktus VII. Gergely

* A *Regum gemma, Ladislae – Szent László király és kultusza* című konferencián (Vác, 2017. november 9.) elhangzott előadás átdolgozott, bővített változata. Készült a *Collegio S. Norberto*-ban (Róma), a *University of Notre Dame-en* (South Bend, Ind.), és a *Nemzetközi Kánonjogtörténeti Kutatóközpontban* (Budapest), a KAP17-63018-3.6-JÁK project keretében.

¹ R. BARTLETT: *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350*. Harmondsworth 1994. 60–84.

² G. CONSTABLE: *Past and Present in the Eleventh and Twelfth Centuries: Perceptions of Time and Change*, in *L'Europa dei secoli XI e XII fra novità e tradizione. Sviluppi di una cultura*. [Miscellanea del centro di studi medioevali 12] Milan, 1989. 135-170.

³ BARTLETT i. m. 60–63., 70–72.; vö. J. RILEY-SMITH: *The First Crusade and the Idea of Crusading*. London–New York, 1995.; J. FRANCE: *Patronage and the appeal of the First Crusade*. In: J. PHILLIPS (ed.): *The First Crusade. Origins and impact*. Manchester–New York, 1997. 5–20.; C. KOSTICK: *The Social Structure of the First Crusade*. Leiden–Boston, 2008. 159–186.

⁴ Vö. U-R. BLUMENTHAL: *The Papacy and Canon Law in the Eleventh-Century Reform*. *Catholic Historical Review*, 84., 1998. 201–218.

⁵ W. PLÖCHL: *Geschichte des Kirchenrechts*. II. Wien–München, 1962.² 88–89., 108.; W. ULLMANN: *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. London, 1972. 142.

pápa (1073–1085) uralkodása alatt következett be.⁶ Ebbe a milióbe illeszkedik bele a magyarországi állam és egyház kapcsolatrendszerének, és az egyházi jogalkotásnak a formálódása. VII. Gergely természetes szövetségesnek tekintette a magyar uralkodót, így érthető az megdöbbenés, amelyet Salamon király (1063–1074) politikai irányváltása kiváltott, mikor Salamon 1074-ben hűbérként felajánlotta Magyarországot IV. Henrik császárnak (1084–1105).⁷ Ezzel a pápa Géza támogatását részesítette előnyben,⁸ akit 1074-ben meg is koronáztak. Géza királyt követően 1077-ben László kerül a magyar trónra (1077–1095). VII. Gergely már 1077. június 9-én levelet ír Nehemiás esztergomi érseknek arról, hogy az új magyar uralkodó tegyen fogadalmat az Apostoli Szentszéknek.⁹ László teljesíti a pápa kérését és engedelmességet ígér „Szt. Péternek”¹⁰, és ettől fogva egészen 1092-ig az uralkodó politikai tevékenysége összhangban van a pápa által képviselt nemzetközi irányvonallal. A kapcsolatban bekövetkező törés kiváltója László király horvátországi katonai terjeszkedése volt, amelyet II. Orbán pápa (1088–1099) nem ismert el.¹¹ Ez Lászlót politikai irányváltásra készítette, és IV. Henrikkel vette fel a kapcsolatot, aki a politikai szövetség fejében hajlandó volt elfogadni a magyar hódításokat. A fordulat hátteréhez szükséges megemlíteni a helyzet összetett voltát: Henrik császárnak, addig ameddig a magyar király a római pápa szövetségese volt, állandó fenyegetettséggel kellett számolnia Keletről.¹² Eközben a magyaroknak az Adriai-tenger felé történő expanziója kiváltotta a pápa ellenállását, hiszen a horvát uralkodó – Demetrius Zvonimir (1075–1089) – éppen VII. Gergely pápától kapott királyi koronát 1085-ben, amellyel törvényesen elismerte az uralkodó jogkörét a pápai hűbérnek számító Horvátország és Dalmácia területe felett. Hasonlóan sértette a magyar

⁶ Vö. O. DELARC: *Saint Grégoire VII et la réforme de l'Église au XIe siècle*. I–III. Paris, 1889–1890.; O. CAPITAS: Episcopato ed ecclesiologia nell'età gregoriana. In: *Le istituzioni ecclesiastiche delle società cristiana dei secoli X–XII: papato, cardinalato ed episcopato* (Atti della V Settimana Internazionale di Studi Medioevali, Mendola 26–31 agosto 1971) [Miscellanea del Centro di Studi Medioevali VII], Milano, 1974. 316–373.; J. GILCHRIST: Gregory VII and the Juristic Sources of his Ideology. *Studia Gratiana*, 12., 1967. 3–37.; R. SOMERVILLE: The Councils of Gregory VII. *Studi Gregoriani*, XIII., 1989. 33–53.; M. MACCARONE: I fondamenti “petrini” del Primato romano in Gregorio VII. *Studi Gregoriani*, XIII., 1989. 55–122.; K. G. CUSHING: *Papacy and law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca*. [Oxford Historical Monographs] Oxford, 1998.; U-R. BLUMENTHAL: The Papacy, 1024–1122. In: D. LUSCOMBE – J. RILEY-SMITH (ed.): *The New Cambridge Medieval History*. IV/2. Cambridge, 2004. 8–37.; M. SOT: La Réforme Grégorienne. Une introduction. *Revue d'Histoire de l'Église de France*, 96., 2010. 5–10.; J. M. MAGAZ – N. ÁLVAREZ DE LAS ASTURIAS (ed.): *La Reforma Gregoriana en España*. [Presencia y Diálogo 31] Madrid, 2011.

⁷ KRISTÓ GY. (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon*. Budapest, 1994. 527., 591.; vö. KRISTÓ GY.: *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja, 1301-ig*. Szeged, 1993. 136–140.

⁸ FEJÉR G. (ed.): *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I. Buda, 1829. 420.

⁹ Vö. FEJÉR (1829) i. m. 443.; MAKK F.: *Magyar külpolitika (896–1196)*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2] Szeged, 1993. 94.

¹⁰ VII. Gergely pápa 1079. március 21-én kelt levelében idézi László király válaszát: FEJÉR (1829) i. m. 445.; vö. FRAKNÓI V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal*. I. Budapest, 1904. 26.

¹¹ MAKK i. m. 113–114.

¹² Vö. H. FUHRMANN: *Germany in the High Middle Ages c. 1050–1200*. (transl. T. REUTER) Cambridge, 1995. 73–77.

lépés Bizánc érdekeit is, aki Dalmáciát a Bizánci Császárság részének tekintette, így annak védelmében normann zsoldosokat fogadott fel, megakadályozandó a magyarok további előrenyomulását. Ebben a helyzetben László magyar királynak elengedhetetlenül szüksége volt IV. Henrik császár katonailag erős szövetségére. Mindez a kölcsönösen hasznos magyar–német szövetség azonban a római pápával való szembe fordulást eredményezte politikai síkon. Ebben a háttérben kell elhelyeznünk a László király által 1092-ben Szabolcsba összehívott zsinatot.

2. Zsinati és egyházfegyelmi háttér Magyarországon

Hosszan lehetne vitát folytatni arról, hogy melyik magyarországi zsinatot tekintjük a legelsőnek. Tény, hogy a Szent István és I. András király neve alatt fennmaradt ún. „törvénykönyvek” (*Constitutiones Ecclesiasticae, seu Decreta sub. Stephano Rege Hungariae; Constitutiones Ecclesiasticae, sub Andrea I. Hungariae Rege [1048]*)¹³ számos egyházi vonatkozású rendelkezést is tartalmaznak (pl. az egyházi tulajdon, a püspök illetékessége az egyházi tulajdon felett, a papság munkája, a vasárnap megünneplése, az egyházi jogszabályok megtartásának kötelezettsége, az egyházi javadalmak kérdése). Azt sem lehet kétségbe vonni, hogy ezek a törvények teremtik meg jogi szinten a Katolikus Egyház hazai működésének mind közigazgatási, anyagi, mind szentség és szentelmény-kiszolgáltató pasztorális kereteit. Ezek „törvénykönyvek” egyértelműen a Karoling jogalkotási formát követik (vö. a *capitularae* műfaja)¹⁴, vagyis vegyesen tartalmaznak, az uralkodó által kibocsátott, állami és egyházi területre tartozó jogszabályokat.¹⁵ Hasonló módon kell besorolnunk az I. András (1046–1060) által hozott egyházfegyelmi előírásokat is. Ebből a szempontból – bár az összehívó személye továbbra is az uralkodó, és tartalmát tekintve szintén a Karoling vegyes jogalkotás jellegzetességeivel rendelkezik – mégis újdonságnak számít a magyar egyházfegyelmi források között az 1092. évi Szabolcsi Zsinat, amely bár a *Corpus Iuris Hungarici*-ben Szt. László I. Törvénykönyveként kerül feltüntetésre,¹⁶ mégis a szövetségnek következetesen a zsinat (*synodus*) szót használják rá: *Synodus sub S. Ladislao Hungariae Rege, et Serpahino Archiepiscopo Strigoniensi, habita Szabolchii, An. MXCII*. Az egyházi szakirodalomban első magyarországi nemzeti zsinatként számon tartott gyűlést – az uralkodó általi összehívástól és elnökléstől eltekintve – az akkori zsinati előírásoknak megfelelő formában tartották meg, a magyar felsőpapság (püspökök és apátok) részvételével, kiegészülve a világi méltóságok jelenlétével. Tartalmát tekintve a kortárs

¹³ C. PÉTERFFY: *Sacra concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in Regno Hungariae celebrata*. I. Posonii, 1742. 1–13.; ZÁVODSZKY L.: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai (függelék: a törvények szövege)*. Budapest, 1904. (továbbiakban: ZÁVODSZKY) 141–165.

¹⁴ P. ERDŐ: *Storia delle Fonti del Diritto Canonico*. [Istituto di Diritto Canonico San Pio X, Manuali 2] Venezia, 2008. 71–72.

¹⁵ Részletesen vö. SZUROMI SZ. A.: *Az egyházi intézményrendszer története*. [Szent István Kézikönyvek 15] Budapest, 2017. 111–114.

¹⁶ Az egyes törvénykönyvek sorszámozásához és keletkezési idejéhez vö. MAKK F. – THOROCZKAY G. (az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette): *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemből*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22] Szeged, 2006. 85., 146–147.

európai zsinatok által tárgyalt egyházi kérdések teljes körében, az egész ország területére kiterjedő rendelkezéseket (kapitulumokat) hozott. Fontos előljáróban rögzítenünk, hogy a korai magyar törvényalkotásra és időpontjaira vonatkozó tudományos kutatás számos eltérő álláspontot képvisel, amire a Szabolcsi Zsinat kapcsán – mivel annak pontos hely és időmeghatározása ismert – nem kívánunk kitérni. Azonban ehelyütt jelezsük, hogy a Szt. István alatti törvényalkotást, amit Závodszy Levente két törvénykönyvre oszt fel,¹⁷ követve az Admonti Kódex (12. sz.) szerkezetét,¹⁸ az újabb kutatás fényében valószínűleg a rendszeresen megtartott, különböző formájú jogalkotás keretében megszületett anyag (*regale concilium, commune concilium, primatum conventus, senatus, regalis senatus*)¹⁹ egységes formába történő szerkesztett változatának kell tekintenünk, amely első része még Szt. István korában, a második pedig már feltehetően I. András idejében került összeállításra.²⁰

3. A Szabolcsi Zsinat jelentősége, lefolyása és rendelkezései

Szélesebb összefüggésbe állítva a magyar nemzeti zsinatot, érdemes egy pillantást vetnünk Robert Somerville precíz analizésére, amely II. Orbán pápa piacenzai zsinata címmel jelent meg. Ezáltal pontos képet kaphatunk az egyetemes szintű egyházi jogalkotás intézményes formájáról, résztvevőiről és meghatározó témáiról a 11. század utolsó évtizedében.²¹ Somerville professzor arra is ügyel művében, hogy ne csak a konkrét zsinat jellegzetességeit írja le, hanem annak hatástörténetét és a kánonjogi gyűjteményekben történő továbbélését. Az első magyarországi nemzeti zsinat mindössze három évvel korábban zajlott, mint az említett Piacenzai Zsinat (1095), 1092-ben; nem állt mögötte olyan kezdeményezés, amely „általános” vagy „egyetemes” jelleget akart volna elérni,²² azonban a Szent László király I. törvénykönyveként ránk maradt Szabolcsi Zsinat szövege a magyar egyházi viszonyok teljes körű rendezésében éppen olyan kulcsfontosságú szerepet tölt be, mint amilyen jelzőkkel Konstanzi Bernold (†1100) az ún. *Chronicon*-ban a piacenzai zsinatot illeti. Természetesen a Szabolcsi Zsinat hatása jóval kisebb horderejű, azonban a magyar partikuláris zsinati jogalkotás tekintetében alapvető.

A tartományi zsinatok összehívásáról a 11-12. században Magyarországon valószínűleg használt *Decretum Burchardi Wormatiensis*²³ – idézve a 314. évi Antióchiai

¹⁷ ZÁVODSZKY i. m. 13–14.

¹⁸ Részletesen vö. MIKÓ G.: *Szent István király törvényeinek legrégebb kézirata. Az Admonti kódex*. In BÁRÁNY A. – DRESKA G. – SZOVÁK K. (szerk.): *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. II. Debrecen–Budapest, 2014. 723–732.

¹⁹ Ebben az esetben a „commune concilium” általános gyűlést, míg a „senatus” királyi tanácsot jelent.

²⁰ A kérdéshez részletesen vö. KRISTÓ Gy.: *Magyarország története 895–1301*. Budapest, 1998. 96–97.

²¹ R. SOMERVILLE: *Pope Urban II's Council of Piacenza, March 1-7, 1095*. Oxford, 2011.

²² SOMERVILLE i. m. 1/2. lábjegyzet.

²³ Kiadása: *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, (ed. I-P.MIGNE,) I-CCXXI. Lutetiae Parisiorum 1844–1864 (továbbiakban: PL) 538–1058. A gyűjteményről: H. HOFFMANN – R. POKORNY: *Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms. Textstufen – Frühe Verbreitung – Vorlagen*. [MGH Hilfsmittel 12] München, 1991.; G. AUSTIN: *Shaping church law around the year 1000. The Decretum of Worms*. [Church, Faith and Culture in the Medieval West] Aldershot, 2009.; Sz. A. SZUROMI: *Peculiarities of the*

Zsinat 20. kánonját – úgy intézkedett, hogy azt évente kétszer szükséges megtenni: az első Húsvét harmadik hetét követően, a másodikat október 15-én.²⁴ Természetesen ezen felül is lehetőség volt súlyos szükség esetén további zsinatok megtartására, melyre példa a püspök megválasztása, letétele, bírósági jogkör gyakorlása.²⁵ A tartományi zsinatot a püspökök és a metropolita jelenlétében kellett lefolytatni. Az évenkénti két zsinat összehívásának kötelezettsége később, Kálmán király törvényeiben jelenik meg Magyarországon.²⁶ A regionális zsinatokon gyakran előfordult, hogy más tartományhoz, vagy egyházmegyéhez tartozó püspökök, illetve klerikusok is megjelentek. Ezzel is magyarázható, hogy a különböző területi zsinatok nagyon sokszor szinte ugyanazokkal a szavakkal, mondatokkal szabályozták a vitás kérdéseket, mint a szomszédos területeken. Ehhez társult a zsinatokon használt kánoni gyűjtemények szintén erőteljes egységes hatása.²⁷ Fontos megjegyeznünk, hogy a püspökökből álló *concilium* és az egyházmegyei jogalkotásban a megyéspüspök személyétől függő *synodus* intézményének világos terminológiai megkülönböztetése először a IV. Lateráni Zsinat (1215) 6.

Decretum Burchardi Wormatiensis especially regarding the Discipline about Bishops and their Duties. *Revista Española de Derecho Canónico*, 71., 2014. 493–506. Magyarországi használatához: SZUROMI Sz. A.: Esztergomi zsinatok és kánongyűjtemények a XII. századi Magyarországon. *Iustum Aequum Salutare*, II., 2006/1. 191–201.; Sz. A. SZUROMI: The Influence of the Universal and Particular Conciliar Discipline on the Hungarian Conciliar Legislation in the 11th – 13th Century. *Rivista internazionale di diritto comune*, 26., 2015. 179–197.

²⁴ BW 1. 44: Propter utilitates ecclesiasticas et absolutiones earum rerum quae dubitationem controversiamque recipiunt, optime placuit, ut per singulas quasque provincias bis in anno episcoporum concilia celebrentur. Semel quidem post tertiam septimanam festi Paschalis, ita ut in quarta septimana quae consequitur, id est, medio Pentacostes conveniat synodus, metropolitano comprovinciales episcopus admonente. Secunda vero synodus fiat Idibus Octobris, id est XV die mensis Octobris, quem per Beretheon Graeci nominant. In ipsis autem conciliis adsint presbyteri, diaconi, et omnes qui se laesos existimant, et synodi experiantur examen. Nullis vero liceat apud se celebrare concilia, praeter eos quibus metropolitana iura videntur esse commissa. PL CXL. 560–561.

²⁵ A kérdéshez vö. SZUROMI Sz. A.: A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok a Dionysio-Hadriana gyűjteményben. *Kánonjog*, 2., 2000. 87–95., különösen 90., 93.

²⁶ *Colomanni Regis Decretorum Liber Primus*, 2: Quia populus noster magnis sepe tam vie, quam inopie laboribus pregravatus pro qualibet necessitate curiam regalem adire non potest, bis in anno, id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi, et in octavis sancti Michaelis synodum in unoquoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam comes et comites, quam reliquorum magistratum potestates ad suum episcopum conveniant, ad quam quicumque etiam sine sigillo vocatus non venerit, reus iudicii erit. ZÁVODSZKY i. m. 184. Vö. GERICS J. – LADÁNYI E.: *A Kálmán-kori szinodális bíráskodás valószínű mintája*, in *Iustum, aequum, salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, 1998. 112–115.

²⁷ SZUROMI Sz. A.: Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyellem a XII. században. *Magyar Könyvszemle*, 115., 1999. 377–409., különösen 377–383.; SZUROMI Sz. A.: *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből. Források és intézmények*. [Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15] Budapest, 2011. 86–100.

kánonjában²⁸ jelenik meg,²⁹ amely egyetemes zsinat egyúttal elrendelte az egyházmegyei zsinatok évenkénti összehívását is.³⁰ Csak a 13. századra tehetjük azokat a zsinatokat Magyarországon, amelyek már a Karoling-kori vegyes jogalkotástól elérően, kizáróan egyházi jellegűek voltak³¹ (vö. pl. 1256. évi Esztergomi Zsinat; 1263. évi és az 1279. évi Budai Zsinat).³²

3.1. A Szabolcsi Zsinat lefolyása

A zsinat lefolyása – uralkodói jellege ellenére – minden valószínűség szerint az *Ordo de celebrando concilio* előírásait követte. Ilyen rendtartást először a 847-852 körül összeállított, több mint felében hamis, *Decretales Pseudo-Isidorianae*³³ legelején olvashatunk.³⁴ A zsinatok megtartásának ez a rendje széles körben elterjedt Európa-szerte, és bekerült a 12-13. századi egyházmegyei kuriális gyakorlatban használt kánonjogi gyűjtemények kézírataiba, amelyeknek egyik legjobb példája a *Collectio Anselmi*

²⁸ *Conc. Lateranense IV* (1215), Const. 6: Sicut olim a sanctis patribus noscitur institutum, metropolitani singulis annis cum suis suffraganeis provincialia non mittant concilia cele brare, in quibus de corrigendis excessibus et moribus reformandis, praesertim in clero, diligentem habeant cum Dei timore tractatum, canonicas regulas et maxime quae statuta sunt in hoc generali concilio relegendes, ut eas faciant observari, debitam poenam transgressoribus infligendo. Ut autem id valeat efficacius adimpleri, per singulas dioeceses statuunt idoneas personas, providas videlicet et honestas, quae per totum annum simpliciter et de plano, absque ulla iurisdictione sollicitè investigent, quae correctione vel reformatione sint digna, e tea fideliter perferant ad metropolitanum et suffraganeos et alios in concilio subsequenti, ut super his et aliis, prout utilitati et honestati congruerit, provida deliberatione procedant; et quae statuerint, faciant observari, publicantes ea in episcopalibus synodis, annuatim per singulas dioeceses celebrandis. Quisquis autem hoc salutare statutum neglexerit adimplere, a suis beneficiis et executione officii suspendatur, donec per superioris arbitrium eius relaxetur. *Conciliorum oecumenicorum decreta*. Bologna, 1973.³ (továbbiakban: COD) 238–237.

²⁹ ERDŐ P.: *Az egyházmegyei zsinat intézménye a történelemben*. In ERDŐ P.: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, 2001. 19–24.; vö. Sz. A. SZUROMI: The Constitutions of the Fourth Lateran Council (1215) according to its Theological, Canonical and Historical Aspects. *Rivista Internazionale di diritto comune*, 15., 2004. 185–199., különösen 188.

³⁰ SZUROMI (2011) i. m. 138.

³¹ A. SZENTIRMAI: Die ungarische Diözesansynode im Spätmittelalter. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 47., 1961. 266–292.; vö. Sz. A. SZUROMI (2015) i. m. 189–197.

³² KRISTÓ (szerk., 1994) i. m. 752.; vö. L. WALDMÜLLER: *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn. Von der Völkerwanderung bis zum Ende Arpaden (1311)*. [Konziliengeschichte A] Paderborn–München–Wien–Zürich, 1987. 188–200.

³³ A. STICKLER: *Historia iuris canonici latini. I. Historia fontium*. Roma, 1950. 131–140.; L. KÉRY: *Canonical Collections of the Early Middle Ages (ca. 400-1140). A Bibliographical Guide to the Manuscripts and Literature* (History of Medieval Canon Law). Washington D.C., 1999. 100–114.; ERDŐ (2008) i. m. 81–83.

³⁴ P. HINSCHIUS (ed.): *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni*. Lipsiae, 1863. (repr. Aalen 1963.; továbbiakban: HINSCHIUS) 22–24.

Lucensis (1081-1083)³⁵ egyik szövegverzióját tükröző BAV Barb. lat. 535 kézirat.³⁶ Sőt, a rendtartást a későbbiekben továbbra is másolták, amint arról *Collectio Anselmi Lucensis* 15. századi BAV Reg. lat. 325 és a 16. századi Paris Bibliothèque Nationale lat. 12450 kézírata tanúskodik.³⁷ Ez a rendtartás került alkalmazásra a szintén magyarországi Udvardi Zsinaton, 1307-ben.³⁸

A zsinatra – a rendtartás alapján – meghatározott (szentelési) sorrendben vonultak be a püspökök, papok, diakónusok, valamint a jegyzők. A zsinat imádsággal vette kezdetét, melyet a főesperes recitált.³⁹ A hitvallás elmondása és a metropolita buzdító szavai után kerültek megtárgyalásra az egyes kérdések. A tárgyalást követően, a végleges és rögzítésre szánt kánonok szövege egyesével fel lett olvasva az egybegyűltek számára. A zsinat a határozatok kihirdetésével és a hálaadó imádság elmondásával fejeződött be.⁴⁰ A Szabolcsi Zsinat esetében az egyházi rendtartásban rögzítettek kiegészültek az uralkodó – I. László király – jelenlétéből, valamint a világi méltóságok részvételéből fakadó eljárási és tiszteletadási formákkal.

A zsinat tematikailag – a ránk maradt késői szövegtenűk (15-16. század) alapján – kitért a nős klerikusok kérdésére, a tizedfizetésre, az egyházi vagyon védelmére, a szerzetesek, az apátok, valamint a püspökök helyzetére, házassági fegyelmi kérdésekre, szentéleti előírásokra, liturgikus rendelkezésekre, valamint eljárásjogi problémákra.⁴¹

³⁵ SZ. A. SZUROMI: Anselm of Lucca as a Canonist. Critical summary on importance of the Collectio Anselmi Lucensis. *Rivista internazionale di diritto comune*, 16., 2005. 225–239.; vö. SZ. A. SZUROMI: *Anselm of Lucca as a Canonist*. [Adnotationes in Ius Canonicum 34] Frankfurt am Main, 2006. 47–54.

³⁶ L. FOWLER-MAGERL: *Clavis Canonum. Selected Canon Law Collections Before 1140*. [Monumenta Germaniae Historica, Hilfsmittel 21] Hannover, 2005. 157–158.

³⁷ Vö. SZ. A. SZUROMI: Some observations on BAV Reg. lat. 325 as a witness of Anselm of Lucca's Collection. *Ius Ecclesiae*, 15., 2003. 799–810.

³⁸ SZUROMI SZ. A.: Szemponatok az 1307. évi Udvardi Zsinat kánonjogtörténeti vonatkozásaihoz. in *Iustum Aequum Salutare*, IX/2., 2013. 105–110., különösen 108–109.

³⁹ Vö. [...] Adsumus, domine sancte spiritus, adsumus peccati quidem immanitate detenti, se din nomine tuo specialiter aggregati; veni ad nos et esto nobiscum et dignare illabi cordibus nostris, doce nos quid agamus, quo gradiamur, et ostende quid efficere debeamus, ut te auxiliante tibi in omnibus placere valeamus. Esto salus et suggestor et effector iuditorum nostrorum, qui solus cum deo patre et eius filio nomen possides gloriosum. Non nos patiaris perturbatores esse iustitiae, qui summam diligis aequitatem, ut in sinistrum nos non ignorantia trahat, non favor inflectat, non acceptio muneris vel ersonae corruptat; sed iunge nos tibi efficaciter solius tuae gratiae dono, ut simus in te unum et in nullo deviemur a vero, qualiter in nomine tuo collecti, sic in cunctis teneamus cum moderamine pietatis iustitiam, ut et hic a te in nullo dissentiat sententia nostra et in futuro pro bene gestis consequamur praemia sempiterna. HINSCHIUS i. m. 22.

⁴⁰ Vö. [...] Ad te, domine, interni clamoris vocibus proclamantes unanimiter postulamus, ut respectu tuae gratiae solidati praecones virtutis efficiamur interpidi tuumque valeamus verbum cum omni fiducia loqui. HINSCHIUS i. m. 24.

⁴¹ ZÁVODSZKY i. m. 158–165.

3.2. A Szabolcsi Zsinat rendelkezései

3.2.1. A zsinat szövege

Az egyes kánonok tartalmi és szövegtani összefüggésének bemutatása előtt szükséges jelezni, hogy a modern kutatás – annak ellenére, hogy a fennmaradt nyolc szöveg tanú (15. század: Budai János- és Thuróczy-kódex; 16. század: Kollár-, Ilosvay-, Gregoriánczi-, Nádasdy-, Festetics-, és Besztercebányai-kódex) nem tartalmaz jelentősebb eltérést a bevezetés és a negyvenkét kapitulum tartalma tekintetében – megoszlik abban a kérdésben, hogy egyetlen zsinati szövegről van-e szó, vagy Szt. László király egyházat érintő törvényhozásának kompilációjáról beszélhetünk. A XLI. és XLII. kapitulum mindenképpen későbbi kiegészítésnek tűnik, valamint tematikusan sem tekinthető egyenletesnek a zsinati rendelkezések egymásutánisága.⁴² Megjegyzendő, hogy a tematikus egyenletlenség mértéke nem haladja meg a korabeli partikuláris nyugati és közép-európai zsinatokon tapasztalható szintet. A zsinat szövegét összevetettük a Horst Fuhrmann által összeállított *incipit* katalógussal,⁴³ valamint annak alapján a *Decretales Pseudo-Isidorianae* Paul Hinschius által kiadott szövegével.⁴⁴ Az összehasonlításból szövegkritikailag egyértelműen megállapítható, hogy a Szabolcsi Zsinat kapitulumaiiban nem mutatható ki pseudo-izidori befolyás. Hasonló vizsgálatot végeztünk a *Decretum Burchardi Wormatiensis* szövege vonatkozásában is.⁴⁵ A 42 kapitulumból 9 esetben tudtunk szövegtani azonosságot kimutatni Burchard gyűjteményével. Mindezen túl egy kapitulum áll közel a *Collectio Dionysio-Hadriana* szövegéhez,⁴⁶ és szintén egy Prümi Regino *Libri duo synodaliibus causis* című művéhez (906 körül),⁴⁷ amely forrást azonban Burchard is használja.⁴⁸

3.2.2. A zsinat kapitulumainak tartalma és szövegtani összefüggése

Áttekintve a Szabolcsi Zsinat kapitulumainak tematikáját, azokat hét nagyobb csoportba sorolhatjuk. Elsőként említjük az I–IV. kapitulumot,⁴⁹ amelyek a nő, illetve újránősült diakónusok és papok kérdését szabályozzák. Hasonló módon önálló csoportot képez a tizedfizetés szabályozása, melynek tekintetében a legfontosabb a XL.

⁴² Részletesen vö. MAKK–THOROCZKAY i. m. 146–147.

⁴³ H. FUHRMANN: *Einfluss und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen*. III. [MGH Schriften XXIV/3] Stuttgart, 1974. 784–1005.

⁴⁴ HINSCHIUS i. m.

⁴⁵ PL CXL. 538–1058.

⁴⁶ PL LXVII. 139–316.

⁴⁷ PL CXXXII. 183–400.; R. G. A. WASSERSCHLEBEN: *Reginonis abbatis Prumiensis Libri duo de synodaliibus causis et disciplinis ecclesiasticis*. Leipzig, 1840. (repr. Graz 1964).

⁴⁸ A *Decretum Burchardi Wormatiensis* által felhasznált joggyűjteményekhez vö. M. KERNER – F. KERFF – R. POKORNY – K-G. SCHON – H. TILLS: *Textidentifikation und Provenienzanalyse im Decretum Burchardi, in Melanges G. Fransen*. [Studia Gratiana XX] 1976. 19–63.

⁴⁹ ZÁVODSZKY i. m. 158–159.

kapitulum, amely általános jelleggel szabályozza a tized megfizetésének kötelezettségét.⁵⁰ Ezen túl itt szükséges megemlíteni az apátoknak alávetett szabadokra (*liber*) vonatkozó tized (XXVII. kapitulum),⁵¹ és a püspökök szabadjai által fizetendő tized rendezését (XXX. kapitulum).⁵² A tizedfizetés témájához sorolható a más püspökség területéről származó állatok után járó tized elosztásának rögzítése (XXXIII. kapitulum).⁵³ A harmadik csoportba az egyházi vagyon védelmét érintő az V–VI. és XXIII–XXIV. kapitulum tartozik,⁵⁴ valamint a téma szerint ide köthető a VII–VIII. kapitulum, amelyek az elpusztult templomok helyreállítására vonatkoznak. A püspök jogkörét érintő – negyedik – kérdéskörbe tartozik az idegen klerikusok kötelezettségeit rendező XVII.,⁵⁵ és az ezt kiegészítő XVIII. kapitulum.⁵⁶ Több kapitulum tér ki a püspökök és az apátok joghatóságának egymáshoz (vagy az uralkodóhoz) való viszonyára (XXI., XXXV–XXXVI. és a XXXIX. kapitulum⁵⁷). Ötödikként említjük a házassági fegyelmi kérdéseket, amelyek több területet érintenek, magukban foglalva a valláskülönbség házassági akadályá alá tartozó eseteket (IX–X. kapitulumok⁵⁸), valamint a házasság egysége ellen vétő fél (XX. kapitulum)⁵⁹, vagy annak gyilkosságát megítélő és szankcionáló XIII. kapitulum.⁶⁰ Az egyház mindennapos élete szempontjából sajátos hangsúlyt kap a liturgikus jog területe – hatodik csoport – újra aláhúzva a már Szt. Istvánnál is megtalálható vásár- és ünnepnapok megtartásának kötelező jellegét (XI., XII., XV., XVI., és XXVI. kapitulum⁶¹). Azonban ebben a csoportban találjuk a temetkezési fegyelem területét érintő (XXV. kapitulum),⁶² a szentmise bemutatásának helyére vonatkozó (XXIX. kapitulum),⁶³ a böjt megtartásának kötelezettségét előíró (XXXI. kapitulum),⁶⁴ a szentek ünnepei vigíliájának, és maguknak az ünnepeknek a pontos rendezésére és tételes felsorolására (XXXVII–XXXVIII. kapitulumok)⁶⁵ kitérő rendelkezéseket. Mindez kiegészül a hetedik csoporttal, ami eljárásjogi és büntetőjogi problémákat rendez. Ezen belül ki kell emelnünk az istenítéletekről történő állásfoglalást (XXVIII. kapitulum),⁶⁶ amely a pap aktív jelenlétét és juttatását is említi (tüzesvaspróbára kettő, a forróvíz próbára egy *pensa*), amely jól mutatja azt az egy-

⁵⁰ ZÁVODSZKY i. m. 164–165.

⁵¹ ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁵² ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁵³ ZÁVODSZKY i. m. 163.

⁵⁴ ZÁVODSZKY i. m. 159., 161–162.

⁵⁵ ZÁVODSZKY i. m. 161.

⁵⁶ ZÁVODSZKY i. m. 161.

⁵⁷ ZÁVODSZKY i. m. 161., 163., 164.

⁵⁸ ZÁVODSZKY i. m. 159.

⁵⁹ ZÁVODSZKY i. m. 161.

⁶⁰ ZÁVODSZKY i. m. 160.

⁶¹ ZÁVODSZKY i. m. 160., 162.

⁶² ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁶³ ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁶⁴ ZÁVODSZKY i. m. 163.

⁶⁵ ZÁVODSZKY i. m. 163–164.

⁶⁶ ZÁVODSZKY i. m. 162.

házfegyelmi bizonytalanságot, amely a 11. századtól a 12. század végéig fennállt a kérdésben, az egyetemes jog, és annak értelmezése területén is.⁶⁷ A zsinat szövege kitér a királyi vagy bírói pecsétküldés általi perbe idézésre, amely az írástudatlanok előtt is bizonyító erővel bírt (XLII. kapitulum),⁶⁸ azonban az I. Esztergomi Zsinat (1100., vagy 1104/1105)⁶⁹ 20. kánonjával ellentétben⁷⁰ nem említi, hogy ehelyütt a „püspök vagy az érsek pecsétjéről” lenne szó. Itt szükséges utalnunk a nőekkel szembeni erőszak büntetésére a XXXII. kapitulumban,⁷¹ de a kurtizánokra és a boszorkányokra vonatkozó ítélezés szabályozására is (XXXIV. kapitulum).⁷² Amennyiben az említett kapitulumokra gyakorolt szövegtani befolyást vizsgáljuk – a fentebb már hivatkozott kánonjogi gyűjteményeken túl –, azonosítható a *Capitulatio de partibus Saxoniae*,⁷³ a *Capitulum Originis Regis a Walterio*,⁷⁴ a *Capitula Synodalia Ottonis I* (948),⁷⁵ a *Capitula Attonis episcopi Vercellensis* (958–960),⁷⁶ a Mainzi Zsinat (888),⁷⁷ a Római

⁶⁷ *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXVIII: Quocienscumque vel aqua vel ferro iudicium factum fuerit, intersint ibi tres ydonei testes iureiurando probati, qui et innocentis innocenciam, et e contra culpabilis culpam perhibeant. Presbiter de ferro duas et de aqua unam pensam accipiat. ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁶⁸ ZÁVODSZKY i. m. 165.

⁶⁹ SZUROMI (2006) i. m. 192.

⁷⁰ ZÁVODSZKY i. m. 200.

⁷¹ ZÁVODSZKY i. m. 163.

⁷² ZÁVODSZKY i. m. 163.

⁷³ *Capitulatio de partibus Saxoniae*, Cap. 21= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXII: Quicumque ritu gentilium iuxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes et lapides oblationes obtulerint, reatum suum bove luant. ZÁVODSZKY i. m. 161.; *Capitulatio de partibus Saxoniae*, Cap. 22= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXV: Si quis dominicum diem non servaverit et dies festos non ferierit aut quatuor tempora et vigiliis non ieiunaverit, aut mortuos suos ad ecclesiam non sepelierit, XII die sine pane et aqua peniteat in cippo. Si dominus servi sui corpus, aut villicus pauperis hospitii vel villani ad ecclesiam non detulerit, tantumdem peniteat. ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁷⁴ *Capitulum Originis Regis a Walterio*, Cap. 15= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XVI: Si quis die dominica mercatum constituerit, precipit sancta sinodus, ut sicut construxit, ita destruat. Si autem quis rennuit, quinquaginta quinque pensas solvat. ZÁVODSZKY i. m. 160.

⁷⁵ *Capitula Synodalia Ottonis I* (948), Cap. 10= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XX: Si quis uxorem suam in adulterio deprehenderit et in iudicium statuerit, secundum statuta canonum penitentia imponatur et peracta penitentia, si maritus voluerit, iterum recipiat, sine autem, quamdiu ambo vixerint, innupti permaneant. ZÁVODSZKY i. m. 161.

⁷⁶ *Capitula Attonis episcopi Vercellensis* (958–960), Cap. XXIX= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XIV: Si quis de calendis sine presbiteri sui et fratrum licencia subtraxerit, manumeam, cum qua fraternitatem promisit, decem pensis redimat. ZÁVODSZKY i. m. 160.

⁷⁷ *Conc. Moguntinum* (888), Can. 9= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXXI: Latini, qui Hungarorum consuetudini legitime consentire noluerint, scilicet, qui postquam Hungari carnes dimiserunt, ipsi itrum in secunda et tertia feria comederint, si se nostre consuetudini meliori non consenserint, quocumque volunt, eo vadant. Pecuniam vero, quam hic acquisierunt, hic relinquunt, nisi forte resipuerint et carnes nobiscum dimiserint. ZÁVODSZKY i. m. 163.

Zsinat (1078),⁷⁸ a Melfi Zsinat (1090).⁷⁹ Az említett – Nagy Károly által 782–795 között kibocsátott – *Capitulatio de partibus Saxoniae*,⁸⁰ a „Capitulum” és a német császári, illetve királyi „Constitutiones” műfaji megjelenése és valószínű hatása a Szabolcsi Zsinat szövegének tartalmára egyértelműen a *Corpus Iuris Germanici Antiqui*⁸¹ anyagának, továbbá a frank és német császári és királyi rendelkezések ismeretéről tanúskodik.⁸² Ez a szoros kapcsolat is kellőképpen alátámasztja az egyes kapitulumok rendelkezéseinek fegyelmi sajátosságait, a német jogalkotástól való függőséget, valamint magának a zsinatnak az uralkodói-zsinat jellegét.

A felsorolt csoportok közül részletesebben szükséges kitérnünk a nős, valamint újránősült diakónusok és papok kérdésére; a tized szabályozására; a szentek ünnepeinek rendezésére; továbbá az istenítéletek kérdéskörére.

1) Az I–IV. kapitulumban foglalt fegyelem a másodnősült diakónusokra és papokra, a szolgálójával házasságban élő papokra, a házasságban élőként felszentelt papokra, az özvegyvel élő papokra, és a házasságban élő püspökökre vonatkozóan nincs összhangban a gregoriánus reform által elrendelt kánoni fegyelemmel. A kapitulumok szövegéből egyértelmű, hogy azok csak a püspök nős életállapotát és a diakónus szentelés utáni újraházasodást, vagy a megözvegyülés utáni újabb – akár özvegyvel történő – együttélést tiltják. Az I. és a III. kapitulum ebből a szempontból világosan kifejezi, hogy a papoknak és diakónusoknak lehetett feleségük, akivel együtt is élhettek, kivéve, ha szolgáló volt.⁸³ Szeretnénk rögzíteni, hogy a II. kapitulum kifejezetten a pap által a plébániáján feleségül vett szolgálójáról, nem pedig „feleség helyett” maga mellé vett szol-

⁷⁸ *Conc. Romanum* (1078), Can. 12= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XI: Si quis in dominicis diebus aut in maioribus festivitatis diebus ad ecclesiam non venerit parochianam, verberis corripiatur. Si vero ville remote fuerint et ad ecclesiam suam parochianam villani venire non poterint, unus tamen ex eis in vice omnium cum baculo ad ecclesiam veniat, et tres panes et candelam ad altare offerat. ZÁVODSZKY i. m. 160.

⁷⁹ *Conc. Melfitanum* (1090), Can. 12= *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. IV: Si quis autem episcopus aut archiepiscopus ab illicitis coniugiis separari nolentibus, spreto sinodali decreto aut consensum prebuerit, aut ecclesiam dederit, aut aliquid, quod ad ordinem pertinet, agere permiserit, a rege et coepiscopis suis secundum, quod rationabile vedetur eis, diiudicetur. Si vero archipresbiter causa ignorancie episcopo consenserit aut presbiter per consensum illius in tali vicio permanserit, iudicio episcopi voluntario subiaceat. ZÁVODSZKY i. m. 159.

⁸⁰ Részletesen: TH. FAULKNER: *Law and Authority in the Early Middle Ages. The Frankish leges in the Carolingian Period*. Cambridge, 2016. 46–47.

⁸¹ Vö. F. WALTER (ed.): *Corpus Iuris Germanici Antiqui*. III. Berolini, 1824.

⁸² Vö. L. WEILAND (ed.): *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. DCCCCXI usque ad a. MCXCVII (911–1197)*. [MGH Constitutiones et acta publica imperatorum regum] I. Hannoverae, 1893. (repr. 1963.; 2003.).

⁸³ *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. I: Bigamos presbiteros et dyaconos, et viduarum vel repudiarum maritos iubemus separari, et peracta penitentia ad ordinem suum reverti. Et qui noluerint illicita coniugia dimittere, secundum instituta canonum debent degradari. Separatas autem feminas parentibus suis iubemus reddi et quia non erant legitime, si voluerint, liceat eis maritari. ZÁVODSZKY i. m. 158. *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. III: Presbiteris autem, qui prima et legitima duxere coniuga, indulgentia ad tempus datur propter vinculum pacis et unitatem sancti spiritus, quosque nobis in hoc dimini apostolici paternitas consilietur. ZÁVODSZKY i. m. 158.

gálóról⁸⁴ beszél, hiszen a szöveg az „uxor” és nem a „concupina” kifejezést használja.⁸⁵ A Szabolcsi Zsinat ezirányú álláspontját – annak ellenére, hogy a III. kapitulum kifejezetten tartalmazza, hogy a nős papok további szolgálata tekintetében meg kívánják várni a pápa tanácsát – a szerzők legtöbbször a 692. évi Trulloszi Zsinat kánonjaihoz⁸⁶ kötődő rokonsággal magyarázzák. A nős papok magyarországi tevékenységét a görög egyházfegyelem közvetlen befolyására visszavezető számos érv – minden megfontolandó tény ellenére⁸⁷ – mégsem eléggé meggyőző. Ehelyütt szeretnénk visszautalni Szt. László politikai irányváltásának indokára, a horvát és dalmát területek elfoglalására. Ez a lépés Bizáncot éppen úgy sértette, mint a pápai diplomáciát, különösen úgy, hogy mindez csak IV. Henrik szövetségeseként volt megvalósítható, amely politika magával vont a III. Kelemen ellenpápa (1084–1100) elismerését.⁸⁸ Egyházfegyelmi síkon így jóval egyszerűbb és világosabb kép rajzolódik ki előttünk, ha leszögezzük: Szt. László alapvetően nem a gregoriánus reformok figyelembevételével kívánta az országot irányítani.⁸⁹ Ez pontosan látszik a Szabolcsi Zsinat rendelkezéseiben, olyan területen is, ahol bizonyosan a 8-10. századi frank és német példákat követi, sőt veszi át szövegegyezés és a jogszabályok sorrendje tekintetében is az uralkodói zsinat, a már hivatkozott frank és német gyűjteményekből. Mindennek tükrében – a legújabb kutatásban is domináns görög befolyással kapcsolatos véleménnyel szemben⁹⁰ – továbbra is kitarunk a már többször kifejtett álláspontunk mellett, azaz, hogy a magyarországi nős papságra vonatkozó kapitulumok és kánonok mögött egy olyan kánongyűjteményt szükséges keresnünk, amelyben nem találunk a nős férfiak pappá szentelése ellen hozott kánont. Mind az eddigi I. és II. Esztergomi Zsinattal (1112) kapcsolatos kutatásaink,⁹¹ mind a Szabolcsi Zsinaton kimutatható – fentebb említett – kánongyűjtemények összehasonlító szöveggkritikai elemzése kellő módon behatárolja, hogy az alkalmazott kollekció a *Decretum Burchardi Wormatiensis*, amelynek II. könyve, *De presbyteris, diaconibus, et ministris inferioribus* címmel teljes mértékben összhangban van a Szabolcsi Zsinat papságra vonatkozó egyházfegyelmi rendelkezéseivel.⁹²

⁸⁴ MAKK–THOROCZKAY i. m. 148. (a fordítás ehelyütt pontatlan).

⁸⁵ *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. II: Si quis autem presbiter ancillam suam uxoris in locum sibi associaverit, vendat; et si noluerit, venundetur tamen, et precium eius ad episcopum transferatur. ZÁVODSZKY i. m. 158.

⁸⁶ Vö. N. DURÁ: The Ecumenity of the Council in Trullo: Witnesses of the Canonical Tradition in East and West. In: G. NEDUNGATT – M. FEATHERSTONE (ed.): *The Council in Trullo revisited*. [Kanonika 6] Roma, 1995. 229–262.

⁸⁷ Legújabbban vö. KOMÁROMI L.: *A bizánci hatás kérdése a középkori magyar jogban és a magyarországi egyházjogban*. Budapest, 2013. 104–120.

⁸⁸ MAKK (1993) i. m. 92–102.

⁸⁹ Vö. MAKK (1993) i. m. 104–105.

⁹⁰ KOMÁROMI i. m. 273–274.

⁹¹ SZUROMI (2015) i. m. 179–197.

⁹² PL CXL. 626–666.

2) Magyarországon már Szt. István király II. törvénykönyvében általános jelleggel elrendelte a tized megfizetését az egyházmegye számára.⁹³ Szt. László pedig I. törvénykönyvének – azaz a Szabolcsi Zsinatnak – a XXVII. és XXX. kapitulumában rendelkezett a tized kötelezettségéről és annak sajátos feltételeiről.⁹⁴ Hozzá kell tenni, hogy a tizedből származó jövedelem nemcsak a terményekre, állatokra, stb. terjedt ki, hanem a királyi vámok, pénzverés és pénzváltás jövedelme is az egyház számára biztosítandó tized alá tartozott. Azt is meg kell állapítanunk, hogy a tized befizetése alól számos kivétel született. Első helyen a jobbágyokkal rendelkező (a Konstanzi Zsinat határozatát követően kiegészülve a jobbágytalan)⁹⁵ nemesek. Sajátos elbírálás alá estek azok a területek, amelyek eredetileg nem minősültek termékenynek, mint a mocsarak és az erdők. Amennyiben ezek megművelés révén mezőgazdaságilag termékenyvé váltak, úgy általában továbbra sem tartoztak tizedet fizetni, különösen, ha a megművelést szerzetesrendek végezték.⁹⁶

3) A szentek ünnepeinek szabályozása a Szabolcsi Zsinaton a lehető legnagyobb összhangban van a *Decretum Burchardi Wormatiensis*-ben rögzített elvekkel, valamint az abban felsorolt ünnepnapok listájával. A XI–XII., XV–XVI. kapitulum kifejezetten a vasárnap Istennek szentelt méltóságát és ünnep jellegét védi, ahogyan azt megtaláljuk a BW 2. 62–63, 70–71, 73–76, és a BW 2. 81–88-ban. A XXXVII–XXXVIII. kapitulumok nevesítik a szentek ünnepnapjait megelőző vigíliákat és magukat az ünnepeket is, amelyek megtartása kötelező és a hívek aktív vallásos életének erősítését, valamint a vasárnap megtartása mellett a folyamatos hívő és imádságos életet mozdítják elő. Három vigíliát és harminc kötelező ünnepnapot ír elő a két említett kapitulum. Az ünnepnapok listája minden bizonnyal a BW 2. 77. kánonját követi,⁹⁷ kiegészítve a magyar szentekkel.⁹⁸

⁹³ *S. Stephani Decretorum liber secundus*, Cap. XVIII: Si cui deus decem dederit in anno, decimam deo det; et si quis decimam suam abscondit, novem solvat. Et si quis decimacionem episcopo separatam furatus fuerit, diiudicetur ut fura c huiusmodi compositio tota pertineat ad episcopum. ZÁVODSZKY i. m.156.

⁹⁴ Vö. *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXX: Episcopi de liberis accipiant decimam; liberi vero, cuicumque episcopo vel comiti adhererint, sicut eis placuerit, ita habeantur, salva tamen libertate. Qui autem pro animarum salute libertate mancipati fuerint, eo tenore tamen, ut ecclesie serviant, ipsi nemini, nisi soli presbitero administrent. ZÁVODSZKY i. m. 162.

⁹⁵ COD 444–445.

⁹⁶ *Dictionnaire de droit canonique*, IV. i. m. 1231–1244.

⁹⁷ BW 2. 77: Item pronuntiandum est, ut sciant tempora feriendi per annum, id est omnem Dominicam a vespera usque ad vesperam [...]: Natalis Domini sancti Stephani, sancti Joannis evangelistae, Innocentium, octava Natalis Domini, Theophania, Purificatio sanctae Mariae, sanctum Pascha cum tota hebdomada, Rogationes tribus diebus, Ascensio Domini, sancti dies Pentacostes, sancti Joannis Baptistae, duodecim apostolorum, maxime tamen sanctorum Petri et Pauli, qui mundum sua predicatione illuminaverunt, sancti Laurentii, Assumptio sanctae Mariae, Nativitas sanctae Mariae Virginis, Dedicatio basilicae sancti archangeli Michaelis, Dedicatio cujuscumque oratorii et omnium sanctorum, et sancti Martini, et illae festivitates quas singuli episcopi in suis episcopalibus cum populo collaudaverint, quae vicinis tantum circum morantibus indicendae sunt, non generaliter omnibus [...]. PL CXL 640.

⁹⁸ *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXXVIII: [...] sancti Stephani regis, Bartholomei apostoli, Nativitatis sancte Marie, Exaltatio sancte crucis, sancti Mathei apostoli, sancti Gerardi episcopi [...].

4) A világi büntető ügyek vizsgálatakor alkalmazott bizonyítási eljárásban való egyházi részvétel kérdésére még a 11. században sem született egyértelmű válasz, amelyet megfelelő módon tanúsít a Szabolcsi Zsinat XXVIII. kapitulumuma.⁹⁹ A 12. század végén azonban a dekretisztika egyik legnagyobb alakja, Pisai Huguccio (†1210)¹⁰⁰ már világosan állást foglalt mindennemű egyházi közreműködéssel szemben,¹⁰¹ amely vélemény III. Ince pápa 1206-ban és 1211-ben írt leveleivel hivatalos jelleget kapott.¹⁰² Ennek hatására a IV. Lateráni Zsinat (1215) elutasította az egyházi személyek közreműködését a világi büntetőeljárási jogban gyakran használt¹⁰³ bizonyítási formákban, a tüzesvaspróbában, vagy a forróvíz próbában. Sőt kifejezetten tiltotta a papok számára, hogy megáldják a *purgatio*-hoz használt eszközöket.¹⁰⁴

4. Konklúzió

A bemutatott történelmi, politikai, kánonjogtörténeti és szövegkritikai összefüggések alapján jól látható, hogy a Szabolcsi Zsinat összehívása és jogalkotása, a Szt. László király uralkodása előtti – Szt. István királyig visszanyúló – magyarországi hagyományokat követte. Amennyiben a ránk maradt kéziratok ténylegesen egy uralkodói zsinat szövegét őrizték meg, úgy annak a két legfontosabb forrása – a korábbi magyar egyházi jogalkotáson túl – a *Decretum Burchardi Wormatiensis* és a frank–német „capitulum”-okban és „constitutio”-ókban összefoglalt, egyházra vonatkozó uralkodói jogalkotás. Ez megerősíti azt a több alkalommal kifejtett álláspontunkat, hogy a keleti fegyelemhez közel álló kapitulumok nem a bizánci egyházi befolyás következményének tekinthetők, hanem jóval valószínűbb, hogy azok a magyarországi zsinaton hasz-

ZÁVODSZKY i. m. 164.

⁹⁹ *Synodus Szabolchensis* (1092), Cap. XXVIII: Quocienscumque vel aqua vel fero iudicium factum fuerit, intersint ibi tres ydonei testes iureiurando probati, qui et innocentis innocenciam, et e contra culpabilis culpam pergibeant. Presbiter de ferro duas pensas et de aqua unam pensam accipiat. ZÁVODSZKY i. m. 162.

¹⁰⁰ Vö. P. ERBŐ: *Storia della scienza del diritto canonico. Una introduzione*. Roma, 1999. 53.

¹⁰¹ J. GAUDEMET: *Église et cité. Histoire du droit canonique*. Paris, 1994. 522.; SZUROMI (2017) i. m. 215–216.

¹⁰² A. POTTHAST (ed.): *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*. I–II. Berlin, 1875. (repr. Graz 1957) no. 2785.; vö. GAUDEMET i. m. 522.; Sz. A. SZUROMI: *Medieval Canon Law – Sources and Theory*. [Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/12] Budapest, 2009. 151–153.

¹⁰³ MEZEY B. (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 1996. 224., 231. A Nagyvárad Káptalan hiteleshelyként jegyzőkönyvezte a területén 1208 és 1235 között lezajlott perbeli bizonyítási eljárásokat, amely *Várad Regestrum* néven vált ismertté. A leírt perek zömében a bizonyítás az istenítélet valamilyen formájára épült az egyházi tilalom ellenére. J. KARÁCSONYI – S. BOROVSKY (ed.): *Regestrum Varadinense. Examen ferri candentis ordine chronologico digestum descripta effigie editionis a. 1550 illustratum*. Budapest, 1903.; vö. KRISTÓ (1994.) i. m. 713.

¹⁰⁴ *Conc. Lateranense IV*, Const. 18: [...] Nullus quoque clericus rottariis aut balistariis aut huiusmodi viris sanguinum praepnatur, nec illam chirurgiae artem subdiaconus, diaconus vel sacerdos exerceant, quae ad ustionem vel incisionem inducit, nec quisquam purgationi aquae ferventis vel frigidae seu ferri candentis ritum cuiuslibet benedictionis aut consecrationis impendat, salvis nihilominus prohibitionibus de monomachiis sive duellis antea promulgatis. COD 244.

nált egyetemes kánonjogi gyűjteményben található korai fegyelmi anyagok hatása. A Szabolcsi Zsinat a magyarországi egyházi viszonyok széleskörű stabil rendezésére irányult, de távol állt tőle a gregoriánus reformok átvétele. A VII. Gergely pápa és utódai által megerősített kánonjogi reform elfogadása és mind a jogalkotási, mind gyakorlati szinten történő alkalmazása Kálmán király uralkodásának az idején kezdődik meg (1095–1116) fokozatosan, az I. és II. Esztergomi Zsinat rendelkezéseinek a megalkotásával, amely átalakulási folyamat a pápa legátusának a jelenlétében megtartott III. Esztergomi Zsinaton zárul le, 1169-ben.

